

**DOĞU KARADENİZ YÖRESİ DOĞUM SONRASI İNANIŞ VE
UYGULAMALARINDA CADİ / OBUR**

*WITCH / GREEDY ON THE AFTER BIRTH BELIEF AND PRACTICES IN THE
EASTERN BLACK SEA REGION*

*ПОНЯТИЕ РОЛИ ВЕДЬМЫ ПОСЛЕ РОДОВ В ОБЩЕСТВЕННОЙ ЖИЗНИ И
ВЕРОИСПОВЕДАНИИ ЖИТЕЛЕЙ ВОСТОЧНОГО ПРИЧЕРНОМОРЬЯ*

Arş. Gör. Abanoz KÜÇÜK*

ÖZET

Bu çalışmamızda, loğusaya değil de genelde yeni doğana zarar veren, hatta ölümüne sebep olan ve genellikle “cadı” denilmekle birlikte “obur” diye de adlandırılan habis dişi varlık hakkında, Doğu Karadeniz yöresinden derlenen doğum sonrasıyla ilgili inanış ve uygulamalar esasında tespit ve yorumlarda bulunmaya çalışacağız. Cadı kelimesi, Doğu Karadeniz’deki yerel söyleyişte “cazu”, “cazi”, “cadi” şekillerinde karşımıza çıkmaktadır. Yörede cadıyla birlikte “alkarısı”, “albasması”, “albız” adı verilen varlıklara da inanıldığı görülmektedir. Yalnız yöre halkının, alkarısının loğusaya, cadının ise yeni doğan insan ve hayvan yavrularına zarar verdiği noktasında bir ayrıma gittiği görülmektedir. Çalışmamızın giriş kısmında, iyi ve kötü ruhların doğumla ilgili inanış ve uygulamalardaki rolü hakkında açıklayıcı mahiyette bilgiler vermeye çalışılmıştır. Çalışmamızın ana bölümünde ise, insan ve hayvan yavrularına musallat olan cadılarla ilgili inanışlar ve uygulamalar sunulduktan sonra, bunlar üzerinde değerlendirmeler yapılmaya çalışılmıştır. Bu bölümde insan ve hayvan yavrularına musallat olan cadıların görünüşleri ya da kimlikleri, tanınma yöntemleri, yaşadıkları ve geldikleri yerler, zarar verme yöntemleri, onlardan korunma yolları ve cadılık yeteneğine son verilmesi üzerinde durulmuştur. Sonuç bölümünde ise yöreden derlenen anlatmalar ışığında, cadıların doğum sonrası inanış ve uygulamalarındaki rolü ve yöredeki cadı inancının kökeni üzerinde değerlendirmeler yapılmaya çalışılmıştır. Çalışmamızın temelini oluşturan anlatmalar, alan araştırması yöntemiyle sözlü gelenekten derlenmiştir. Giresun, Trabzon, Bayburt ve Artvin yörelerine ait on altı anlatmaya dayalı olarak karşılaştırmalı bir inceleme yapılmaya çalışılmıştır. Bu anlatmaların altısı tarafımızdan derlenmiş olup, bunlardan beşi Giresun Çepnilerine, diğeri Trabzon’un Çarşıbaşı ilçesine aittir. Diğer anlatmalar ise, başka araştırmacılarca daha önce derlenip yayınlanmıştır. Çalışmada, sözlü kaynakların yanı sıra, yazılı kaynaklardan da yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler:

Cadı, İnanış, Uygulama, Anlatma, Doğu Karadeniz

* Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü – Balıkesir / TÜRKİYE

ABSTRACT

In this study, we will try to confirm and comment about the bad female being generally calling 'witch' or 'greedy' which mostly damages to new born not to maternity, even causes death of it through the belief and practices related to after birth collected from the Eastern Black Sea Region. The word of witch appears out as "cazu", "cazi", "cadi" at the local pronunciations in the Eastern Black Sea. It is seen that in this region people believe the beings called "alkarısı", "albasması", "albız" with the witch. But it is also seen that people in this region have a separation about a point that alkarısı damages to maternity as witches damages to new borns and young animal. In the introduction of our study, it is tried to give information for explaining the role of good and bad soul on the belief and practices related birth. In the main part of our study, after the belief and practices related to witches which bother children of animals and people are presented, it is tried to make evaluations on those topics. In this part, it is focused on this witches appearances or identities, methods of recognition to them, places that they come and live, methods of their encroachment and methods of protection from them and the closure for ability of their witchcraft. In the conclusion, it is tried to make evaluations on the roles of the witches related the after birth belief and practices origin on that locale in the light of narratives collected from that region. The narratives, that compose the basis of our study, are collected from oral convention with the method of area research. It is tried to comparative analyze propped up sixteen narrative belonging Giresun, Trabzon, Artvin and Bayburt. While six of these narratives are collected by us, five of them belong to Chepnis from Giresun and the one of them belongs to Çarşıbaşı, Trabzon. The other narratives were collected and published by other searchers. In this study, it is benefited by the written sources together with oral sources.

Key Words:

Witch, Belief, Practice, Narrative, Eastern Black Sea

РЕЗЮМЕ

В статье проанализированы вопросы существования злой самки, так называемой ведьмы, которая по вероисповеданию жителей восточного причерноморья становится причиной смерти или неприятностей не для роженицы, а для новорождённого. На местном диалекте ведьму "джады" называют как "джазу", "джази", "джади". Наряду с этими имеются следующие имена - "алкарысы", "албасмасы", "албыз". Однако, по вероисповеданию местного населения т. н. "алкарысы" вредит роженице, а ведьма новорождённым людям и животным.

В ведении нашей статьи приведены примеры о хороших и плохих духах, имеющих связь с родами. Основная часть статьи касается ведьм, беспокоящих новорождённого. Определена внешность ведьмы, подробности жителя, вредные стороны, способы защиты от него и пресекания колдовства и т. п. В конце статьи оценена роль ведьмы после родов и происхождение данного вероисповедания. Все данные были получены в устном виде. Был собрано всего шестнадцать материалов в Гиресунском, Трабзонском, Байбуртском, Артвинском районах и соответственно, они были сопоставлены с целью изучения различных особенностей. Из них шесть рассказов были собраны нами, пять в районе Чепни Гиресунского уезда, один в районе Чаршыбашы Трабзонского уезда. Все

остальные ещё раньше были собраны, исследованы и опубликованы другими специалистами. В статье использованы как устные, так и письменные источники.

Ключевые слова:

Ведьма, вероисповедание, применение, объяснение, восточное причерноморье.

Giriş

Türk kültüründe, insan ve insan dışı canlılarla mekân ve nesnelere, bu dünya üzerinde yaşadığına ve gözle görülmediğine inanılan varlıkların (ruhların) olumlu ve olumsuz etkilerine maruz kaldığına inanılmıştır. Gözle görülmeyen bu varlıklar “iyi” ve “kötü” ruhlar olarak nitelendirilmiş, iyi olanlarına genellikle “iye”, “peri”, “melek” “cin”; kötü olanlarına ise “cin”, “şeytan”, “dev”, “cadı”, “congoloz”, “gulyabani”, “obur” gibi adlar verilmiştir. Türk inanç sistemine göre, kötü ruhlar insanlara, hayvanlara, barınaklara (evlere, ağullara, vd.), bağ ve bahçelere zarar vermek için yoğun bir çaba sarf ederken, iyi ruhlar da insanları, hayvanları, barınakları, bağ ve bahçeleri himaye etmek için kötü ruhlara karşı mücadele ederler. Bu inancın temelinde, eski Türklerdeki Tanrı ile Erlik (Şeytan) tasarımı yatmaktadır. Türkler arasından derlenen yaratılış mitleriyle çeşitli inanmalarda Erlik ya da bugünkü adıyla Şeytan, Tanrı tarafından meydana getirilen kozmosu bozup kaosa çevirme ve yine onun tarafından yaratılan insanların ruhlarını çalarak yeraltı dünyasının kötü ruhlarına dönüştürme çabası içerisindedir. İnsan ve insan dışı canlı varlıklar, mekânlar, nesnelere, Erlik ve adamlarından gelebilecek tehdit ve tehlikelere karşı korunmalıdır. Bu koruma ya da esirgeme işini, Tanrı ile onun emrinde hareket eden iyi ruhlar (melekler, iyeler, vd.) yapmaktadır¹.

Türkler arasında, insanın daha ana rahmine düştüğü andan itibaren kötü ruhların tehditlerine maruz kaldığına inanılmış ve kötü ruhlardan gelebilecek tehdit ve tehlikelere karşı korunabilmesi için de dinlik-büyülük inanışlar ile uygulamalara başvurulmuştur. İnsan yavrusunun ana rahmine düşebilmesi için kutsal kişilerin mezarları başta olmak üzere kutsal mekânları ziyaret eden, ağız dualıların dualarını alan, adaklar adayan Türk toplumunun bu duyarlılığı, yavrunun ana rahmine düştüğü andan itibaren daha da artmış, anne karnındaki bebeğin gelişimini sağlıklı bir şekilde tamamlayabilmesi, dünyaya sapasağlam gelebilmesi ve yazgısının iyi olması için çok sayıda dinlik-büyülük pratiğe başvurmuş, kaçınmalar silsilesi oluşturmuştur. Gebelik aşamasında başvuru yöntemleri ve sergilenen kaçınmalar sayesinde Tanrı'nın esirgecilik vasfına mazhar olarak dünyaya gelen bebeği, doğum sırası ve sonrasında çok daha büyük tehdit ve tehlikelerin beklediğine inanılmıştır. Tehdit ve saldırılara maruz kalan, sadece savunmasız bebek değildir. Bebeği dünyaya getiren ve doğum sonrasında loğusalık dönemini yaşayan anne de yoğun bir saldırı altındadır. Gebelik aşamasında gerçekleştirilen dinlik-büyülük uygulamaları uyulan kaçınmalara, doğum sırası ve sonrasında, loğusa ve bebek merkezli yenileri eklenmiştir. Loğusa, Türkler arasında “al”, “hal”, “al karısı”, “hal anası”,

“albastı”, “almastı”, “alvastı”, “albassı”, “abaası aymağa” gibi adlar verilen dışı ruhtan (Gıylmanov 1999: 16) kaynaklanan tehdit ve tehlikelere maruz kalırken yeni doğan da al ruhunun yanı sıra, diğer bazı kötü ruhların (cadı, obur, şeytan, cin, vd.) tehdidi altındadır. Mümkün olduğunca yalnız bırakılmayan loğusa, başucuna konulan Ku’an, erkek giysisi, demir, vb. sayesinde korunmaya çalışılırken, bebeğin en önemli koruyucusu olarak da Umay Ana devreye girmiştir. Müslüman Türkler, özellikle de batı Türkleri arasında pek çok işlevini Fatma Ana ile İslam dininin meleklerine devreden Umay’ın bebeğin doğumuyla birlikte devreye girdiği ve onu kötü ruhlara karşı koruduğuna inanılmıştır². Umay kültüründen de anlaşılacağı üzere, kötü ruhların saldırılarına maruz kalan insanoglu, daha doğumundan itibaren Tanrı’nın emrinde olduğuna inanılan iyi ruhların (iyelerin) himayesi altındadır. Bu himayenin var olabilmesi ve sürebilmesi de doğrudan “kut”la bağlantılıdır. Bu nedenle Tanrı himayesi anlamına gelen “kut”un var olabilmesi ve sürdürülebilmesi için çeşitli yükümlülüklerin yerine getirilmesi, tabuların ihlal edilmemesi, yaşanan mekânlarda kut sağladığına inanılan nesnelere bulundurulması gerekmiştir.

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı gibi bebek, doğumunu engellemeye ya da geciktirmeye çalışmakla birlikte ölümüne de neden olabilen kötü ruhların tehdidi altındadır. Bu kötü ruhlara Türkler arasında değişik adlar verilmiştir. Bunlardan kimileri çocukları değiştirip ya da çalarken kimileri de normal gelişimlerini engelleyerek cılız kalmalarına ve hatta ölümlerine neden olabilmektedir. Doğu Karadeniz bölgesinde bebeklere musallat olduğuna inanılan dışı varlığa genellikle “cadı” ya da “cazi” denmektedir. Bu habis varlığa, bazı yerleşim birimlerinde “obur” adı da verilmektedir. Cadılar, sadece bebeklere değil, hayvan yavrularına da zarar verebilmektedir. Aşağıda, sözlü gelenekten derlenen doğum sonrası odaklı cadı ya da obur konulu anlatımlar ışığında, insan ve hayvan yavrularına musallat olan bu kötü varlıkla ilgili inanışlar yorumlanmaya çalışılacaktır. Sözlü gelenekten derlenen anlatımlar, cadıların görünüşleri ya da kimlikleri, tanınma yöntemleri, yaşadıkları ve geldikleri yerler, zarar verme yöntemleri, onlardan korunma yolları ve cadılık yeteneğine son verilmesi hakkında bilgiler içermektedir. Tespit ve yorumlarda yazılı kaynaklardan elde edilen bulgulardan da yararlanılacaktır.

İnsan ve Hayvan Yavrularına Musallat Olan Habis Dışı Varlık: Cadı / Obur

Doğu Karadeniz bölgesinde, insan ve hayvan yavrularına musallat olup onların ciğer ya da kalplerini yiyerek ölmelerine neden olan kötü varlığa genellikle “cadı” ya da “cazi” denmektedir³. Loğusaların ciğerlerini çalıp göl suyuna vura vura onların ölümlerine neden olan albastıya (özellikle de kara albastıya) benzeyen, fakat loğusalardan çok, yeni doğanlara musallat olan bu varlığa, halk arasında, yukarıda da ifade edildiği gibi, “obur” da denmektedir. Derleme yaptığımız alandan edindiğimiz bilgilere göre cadı kelimesi, yeni doğmuş bebeklerin ve hayvan yavrularınının ciğerini yemek suretiyle insanlara ve

hayvanlara zarar veren, olağanüstü özelliklere sahip olmakla birlikte genellikle kadın olarak tasvir edilen varlığa verilen bir ismi karşılamaktadır. Şal pazarı Çepnilerinden derlenen anlatmaların birinde, cadıların erkeklerden de olabileceği, ama daha çok kadınlardan olduğu ifade edilmektedir (Çelik 1999: 122). Cadıların olağanüstü varlıklar olmaları nedeniyle nerede yaşadıkları, nereden geldikleri konusunda bir bilgi olmayacağı düşünülse de çalışma sahasında derlenen anlatmalarda cadıların halktan kişiler olduğu, cadılık işini yaptıkları köyde yaşadıkları veya civar köylerden geldikleri, dolayısıyla toplumdan kişiler oldukları açıkça görülmektedir. Bölgede doğumun hemen sonrasında karşımıza çıkan bu habis varlık, daha çok Tatar (Kazan, Sibiry ve Kırım), Başkurt, Çuvaş, Karaçay-Malkar ve Gagavuz gibi Türk topluluklarıyla Mari, Udmurt, Komi ve Rusların yaşadıkları bölgelerde görülen ve yeni doğanlara da musallat olan obur (obır, ubır, upır, vıvır) inancıyla benzerlik arz etmektedir⁴. Obur inancının anılan bölgelerdeki yaygınlığı, bize, Doğu Karadeniz bölgesindeki bebeklere musallat olan cadıyla ilgili inanışların köken ya da kaynağı hakkında önemli ipuçları vermektedir⁵. Bölgede insan ve hayvan yavrularına musallat olup ölümlerine neden olan bu habis ruha “obur”dan çok, “cadı” ya da “cazi” denilmesinde de kanaatimizce, özellikle de Orta Çağ Avrupa’sında yaygın olan “cadı”nın, Türk halk anlatmalarında, özellikle de masallarda, geceleri dolaşarak insanlara kötülük eden hortlak; huysuz, çirkin, ihtiyar kadın; saçı başı dağınık, tırnakları uzun ve pis kadın kılığında yaygın bir şekilde yer alması etkili olmuştur⁶. Dilimize Farsçadan (câdû) girmiş olan “cadı” kelimesi; büyücü, gulyabâni, hortlak, karakoncolos, vampir, çirkin kocakarı, acûze ve çok güzel söz anlamlarına gelmektedir (Devellioğlu 2003: 121). Kelimeye “Türkçe Sözlük”te “geceleri dolaşarak insanlara kötülük ettiğine inanılan hortlak; huysuz, çirkin, ihtiyar kadın; saçı başı dağınık, tırnakları uzun ve pis (kadın); çok becerikli” anlamları verilmiştir (Akalin-Toparlı vd. 2005: 341). Al, albastı, alkarısı, alanası, alkızı denilen ve çoğunlukla loğusa kadınlara zarar veren varlıkların, kendilerini genellikle cadı kadın kimliğinde gösterdiğine dikkat çeken Orhan Acıpayamlı, cadıları uzun boylu, uzun parmak ve tırnaklı, dağınık saçlı, yağlı vücutlu, el ve ayakları küçük, dişlek, bir dudağı yerde bir dudağı gökte, bazen zenci suratlı, memelerini masallardaki devler gibi omuzlarından geriye atabilen, tepesinde gözü olan, çok çirkin, al gömlek giyinen, küpüne bindiğinde Kırım’a kadar gidebilen, çok çirkin bir sesi olan yaratık olarak tasvir etmektedir (Acıpayamlı 1974: 75).

Giresun Çepnilerinden derlenen anlatmalarda, cadıların saçlarının ve tüyelerinin kırmızı olduğu [M. Salbacak-Sarvan/Giresun], kedi ve köpek kılığına girdikleri, ama genelde bu durumun kedi (pisi) kılığına girme şeklinde olduğu [A. Bayrak-Eğrianbar/Dereli] ve uçma yeteneğine sahip oldukları [K. Şahin-Avcılı/Tirebolu] belirtilmiştir. Ellerinde hareketlerini sağlayan gül çubukları ya da değnekleri vardır (Karadeniz 1986: 5). Ortaya çıkış zamanları genellikle gecedir. Çocuk, doğduktan sonra altı aylık olana kadar kötü ruhların tehlikesi altındadır [S. Ataç-Yenicehisar/Giresun]⁷.

Anlatmalarda cadıların ya tek başına ya da toplu olarak faaliyetlerini yürüttükleri görülmektedir. Bizim derlediğimiz anlatmaların dördünde tek başına, birinde ise toplu olarak hareket etmektedirler. Özkul Çobanoğlu'nun *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları* adlı kitabında yer alan bir anlatmada⁸, cadının işini tek başına gerçekleştirdiği görülmektedir⁹. İncelediğimiz ve kendi derlediğimiz anlatmalardan farklı olarak, Çobanoğlu'nun kitabındaki anlatmada, cadıların çeşitleri hakkında bilgi verilerek bu zararlı varlıklar, “cadı” ve “mear” (en büyük cadı) olarak gruplandırılmaktadır.

Cadıların Doğu Karadeniz bölgesine Rusya'dan geldiği söylenmektedir [M. Salbacak-Sarvan/Giresun]. Bölgede yiyecek çocuk ciğeri bulamadıklarında kayığa binip Rusya'ya gitmektedirler. Balıkçılar bunları Rusya'ya çocuk kanı emmeye giderken görmüşlerdir [K. Şahin-Avcılı/Giresun]. Şalpazarı Çepnilerinden derlenen anlatmalarda da cadıların Kırım'a çocuk kanı emmek amacıyla gittikleri anlatılmaktadır.

Konuyla ilgili olarak yöreden derlenen anlatmalarda cadıların genellikle yeni doğmuş bebeklere, ciğerlerini yemek suretiyle zarar verdiği görülmektedir. Bazı anlatmalarda kalbini yediği de görülmektedir¹⁰. 8 numaralı notla Çobanoğlu'ndan aktarılan anlatmadan cadıların sadece yeni doğmuş bebeklere değil aynı zamanda yeni doğmuş hayvanlara da zarar verdiği açıkça görülmektedir. Bu bilgiden hareketle bir tespitte bulunacak olursak cadılar yeni doğmuş, savunmasız varlıklara ciğer veya kalbini yemek suretiyle zarar vermektedirler. Ayrıca bu anlatmada cadıların çeşitleri hakkında da bilgiler verilmektedir. Anlatmada cadıların köyde yaşayan kişiler olduğu da görülmektedir. Toplum içinde yer alan bu insanlar, kedi veya köpek kılığına girerek yeni doğmuş varlıklara zarar vermektedirler. Bu anlatmada cadı hayvanın canına kasteder. Şalpazarı Çepnilerinden derlenen bir anlatmada cadı evdeki bebeğin ciğerini yemeye gelir, fakat bunu başaramaz. Bebeğin ciğerini yiyemeyince ahırdaki dananın ciğerini yer ve onu öldürür (Çelik 1999: 124).

Cadı olduğu bilinen kimseler köyde birbirine düşman olan kimseler tarafından da kullanılabilir. Anlatmaların birinde başkasının çocuğunun ölmesini isteyen biri, bu cadıları kullanabilmektedir (Çelik 1999: 120). Yine bu cadılar insan ve hayvanların canına kastetmekle birlikte mallarına da kastetmektedirler. Öyle ki ahırdaki ineğin sütünü sağdıkları, kaymağını yedikleri anlatılır. Yağı olmayan hayvanlara cadı bulaşmış sayılır. Bu durumdan kurtulmak için hocalara muska yazdırıldığı ifade edilir (Çelik 1999: 123).

Giresun Çepnilerinden derlediğimiz anlatmalarda da toplum içinde yaşayan bazı kimselerin cadı olduğu, bu kişilerin kedi ve köpek kılığına girerek yeni doğmuş bebeklere zarar verdiği görülmektedir¹¹. Yalnız bu anlatmalarda cadıların hayvanlara zarar verdiğine dair bir bilgi yoktur. Hayvana zarar veren varlıkların da kedi suretine girdiği ifade edilmekle birlikte bu varlıklar cin olarak adlandırılmaktadır.

Cengiz Gökşen tarafından tespit edilen anlatmada yeni evli genç, hanımının ısrarı üzerine kaynatasının evine misafirlğe gider. Gece kaynanasıyla hanımının yeni doğan bir çocuğun ciğerini alıp döndükten sonra bu ciğeri ocak başında kızartarak yediklerine şahit olur. Böylece cazı olduklarını anlar. Sabahleyin çocuğun cenazesinde kaynanasıyla hanımının ağıt yaktığını görünce dayanamaz ikisini de tabancayla vurup öldürür (Gökşen 1999: 181). Çocuğun ciğerini pişirerek yeme durumu, Şalpazarı Çepnilerinden derlenen anlatmalarda da görülmektedir (Çelik 1999: 120).

Yukarıda ifade etmeye çalıştığımız üzere, cadıların insan ve hayvanlar üzerinde olumsuz etkilere sahip olduğu açıkça görülmektedir. Yöre üzerine yapılan çalışmalar ve Giresun yöresinden derlediğimiz anlatmalara dayalı olarak böyle bir tespitte bulunabilmekteyiz. Anlatmalar ve yöreler bağlamında bir karşılaştırmada bulunacak olursak, Artvin'in Şavşat ilçesinde derlenen anlatmada cadı doğrudan hayvanın canına kastetmektedir. Şalpazarı Çepnilerinden derlenen anlatmada cadının amacı, evdeki bebeğin ciğerini yemektir. Ancak bunu başaramayınca ahırdaki dananın ciğerini yemektir. Giresun yöresindeki Çepni köylerinden derlediğimiz anlatmalarda ise cadıların sadece yeni doğmuş bebeklere zarar verdiği görülmektedir. Şalpazarı Çepnilerinde cadıların hayvanın sütünü, kaymağını çalarak insanların malına da kastettiği görülmektedir. Şalpazarı dışındaki yörelerden derlenen anlatmalarda cadıların mala kastettiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Bizim çalışma sahamız olan Giresun yöresinde cadılar cana kastetmekle birlikte, bazı kadınların kocalarını kendilerine bağladıkları da görülmektedir. Sarvan köyünde görüştüğümüz kaynak kişimizin şu aktarımı, bu hususa dikkat çekmektedir: *"Tezemin on yedi sene çocuğu olmamış. Tezemin üstüne gelen iki kumanın da çocuğu olmamış. Tezemin kocasını cazı kızı sahiplenmiş bundan dolayı çocukları olmuyormuş. Ne zaman ki o cazı kızı ölmüş tezemin de kumalarının da çocukları olmuş."* [M. Salbacak-Sarvan/Giresun]

Anlatmaların geneline bakıldığında cadılar, tamamen olumsuz özelliklere sahip varlıklar olarak görülmektedirler. Genelde yeni doğmuş insan ve hayvanların canına kastettikleri görülmektedir. Ayrıca insanların mallarını çaldıkları, kadınların kocalarını sahiplendikleri de görülmektedir. Cana kastetme noktasında kurbanlarını, yeni doğan bebek ya da hayvan yavrularından seçerler. Canlıların ciğer veya kalbini söküp alırlar ve pişirip yerler. Faaliyetlerini kedi kılığına girerek yürütürler. Bunların, toplum içerisinde yaşayan olağanüstü özelliklere sahip büyü ve sihir ilmini bilen kişiler olduğuna inanılmaktadır.

Bütün bu inanış ve uygulamalar bize cadıların yeni doğan bebeğin ciğerini ya da kalbini yemek suretiyle ölümüne sebep olduğunu açıkça görülmektedir. Anlatmaların büyük çoğunluğunda, cadıların, bu işi neden yaptıklarına dair kısa bilgiler de yer almaktadır. Şalpazarı Çepnilerinden derlenen bir anlatmada, cadıların çocuğu öldürmek isteyen kimseler tarafından

görevlendirilebileceği ifade edilmiştir (Çelik 1999: 120). Cengiz Gökşen'in *Giresun Efsaneleri* adlı yüksek lisans tezinde yer alan anlatmada, cadılar, çocuğun ciğerini yerken "çok da körpecikti yavrucuk ama ne yapalım alışılınca da durulmuyor" diyerek faaliyetlerinin alışkanlıktan ibaret olduğunu ortaya koymaktadırlar. Anlatmalarda cadılık yapmanın nedenleri hakkında bu iki husus dışında bir bilgiye rastlanmamaktadır.

Anlatmalardaki cadılar Kazan, Sibiryaya ve Kırım Tatarları, Başkurtlar, Çuvaşlar ve Karaçay-Malkarlardaki gibi, halktan kişilerdir ve sihir ve büyü ilminde uzmandırlar. Cadılar, büyü ve sihir ilminden yararlanarak kedi veya köpek kılığına girerler. Başka bir ifadeyle, cadılar, insan veya hayvanlara zarar verirken genelde kedi-köpek kılığına girmektedirler. Bir cadı kedi kılığına girdikten sonra bebeğin bulunduğu eve bacadan girer ve çocuğun ciğerini yiyerek ölümüne sebep olur. Bu konuda bir kaynak kişimiz: "Eskiden cazı gelirmiş. Bacadan evlere girermiş. Bu nedenle evlerin çatılarına diken koyarlarmış. Cazı bacadan girerken diken ona batar kan akarmış. Kan akınca sihri bozulmuş insanlara zarar veremezmiş" [A. Bayrak-Eğriyanbar/Dereli] demektedir. Bu aktarımdan kedi kılığında çocuğa zarar vermeye gelen cadıların kanı akıtıldığında sihrinin bozulduğu anlaşılmaktadır. Burada ayrıca kötü ruhların diken ya da dikenli ağaç bulunan yerlere yaşanamayacağına dair umumi Türk inancının yansımalarına da rastlanmaktadır. Kedinin kanını akıtma durumunda sihrin bozulması, geçici bir tedbirdir. Bu durumda sadece toplumda yaşayan ve kedi-köpek kılığına giren kişi deşifre edilmiş olunur. Cadı, ilerleyen zamanlarda tekrar sihir gücünü kullanabilmektedir. Cadılık gücünün tamamen elinden alınabilmesi için bu kişinin deşifre edildikten sonra çocuğun ağzına tükürtülmesi gerekmektedir. Eğer bu işi yaparsa bütün gücü elinden gitmektedir. Tirebolu Avcılı'dan bir kaynak kişimizin yaptığı şu aktarım, bu inanca dikkat çekmektedir:

"Bizim bu köyde Çakır Teyze vardı. O kadın cazıymış.

Mühre bir gün buna:

"Şu çocuk ağzına tükürsün bakayım." demiş. Çakır Teyze de:

"Ben cazı mıyım da tükürecek." demiş. Bunun üzerine Mühre:

"Cazısın tabi demiş. Tükürtürsen sana cazı demeyeceğim." demiş. Mecbur kalıp tükürtmüş. Böylece büyüğü gitmiş. Bir daha cadılık yapamamış." [K. Şahin-Avcılı/Tirebolu]

Cadının bütün gücünün elinden alınabilmesi için öncelikle şekline girdiği varlığın kanı akıtılarak dönüşüme uğraması, daha sonra da zarar vermeye çalıştığı çocuğun, cadının ağzına tükürmesi gerekmektedir. Tükürme uygulaması, 5 numaralı notta yer alan Karaçay-Malkarlardaki oburla ilgili inanış ve uygulamalarda da biraz farklı bir şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Cadılığın anlaşılabilmesiyle hususunda kaynak kişimiz: "Babam çocukken evlerine bir kedi gelmiş. Babam bu kediyi vura vura pencereden aşağı

atmış epeyce tartaklamış. Köyde bir kadın vardı. Yarın bir bakmışlar bu kadının eli yüzü hep yara bere içinde. Köylüye bu kadını kimse dövdü mü diye sormuşlar? Herkes dövmediğini söylemiş. Böylece cadının o kadın olduğu anlaşılmış.” [K. Abanoz-Ortacami/Tirebolu] şeklinde bilgi vermektedir.

Yukarıdaki aktarımlar, kimin cadı olduğunun tespit edilebilmesi ve bu cadıların güçlerinin elinden alınması amacıyla gerçekleştirilen belli başlı pratikleri içermektedir. Yörede yeni doğan varlıkların cadının kötülüklerine karşı savunmasız olduğu, insanların belleklerine yerleşmiş durumdadır. Cadının kim olduğunun bilinmediği durumlarda, yeni doğanı cadıdan korumak için belli başlı pratikler gerçekleştirilmektedir. Daha önce ifade ettiğimiz gibi cadılar, uçma yeteneği olan varlıklardır. Bu özelliklerinin yardımıyla bacadan evlere girmektedirler. Yöre halkı, bu durumu engellemek için bacalara diken koymaktadır. Bacadan eve girmeye çalışan cadının, vücuduna diken batarak kanının akması sonucunda sihrinin gideceğine inanılmaktadır. Bu şekilde cadının eve girmesi engellenerek çocuğun zarar görmekten kurtarılması amaçlanmaktadır.

Bir başka uygulama, bebeğin başında babasının bekletilmesidir. Bu durum albasması hadisesinde de görülür. Ancak bu olayda alkarısı erkeği görünce kaçıp gider. Cadı ise erkeği gördüğünde onunla mücadeleye girer. Genellikle başarısız olur. Şalpazarı Çepnilerinden derlenen bir anlatmada çocuğun babası cadıya engel olur ve onu döver. Çocuğun ciğerini yemeyi başaramayan cadı, ahırdaki öküzün ciğerini yer ve öküzü öldürür (Çelik 1999:124). Yeni doğan çocuğun bulunduğu evlere kesinlikle kedi, köpek sokulmaz. Bu pratiklerin dışında, cadıyla karşılaşıldığında dua okunarak cadının olumsuz etkilerinden kurtulmaya çalışılır. Bir anlatmada, bu konuyla ilgili şu bilgi yer almıştır: “... Vali namazı kılmış selam vermiş. Cadılar anahtar deliğinden sinek olarak içeri girmişler. Allahî ayetini okurken, sağına soluna selam verince darmadağan olmuşlar. Bizim burada Cürazadeye isminde meşhur bir âlim varmış. Cadı Hatice gelip Cürazade'ye sormuş hoca bu nasıl iştir nasıl oldu diye. Ben kendimi Kılıda¹² da buldum. Birkaç tanemizde öldü demiş. Bu nasıl duadur. Cürazade demiş ki ey gidi Hatice ey! Sen o duanın manasını bilsen, bu kıylara yanaşır mısın hiç demiş.” (Çelik 1999:124). Bu aktarımdan, cadıların olumsuz etkilerini ortadan kaldırmada, duanın da etkin bir şekilde yer aldığını anlaşılmaktadır.

Bölgede, çocuğun, cadının zararlı etkilerinden başka yöntemlere başvurularak da korunmaya çalışıldığı görülmektedir. Bir başka kaynak kişimiz, “Beşiğin üzerine ağ sarılarak, cıva konularak ve çocuğun bulunduğu odada kırk gün ıstık yakılarak bebeğin cadılardan korunabileceğini” [H. Küçük-Kerem Mahallesi/Çarşıbaşı/Trabzon] söylemiştir.

Yukarıdaki bilgileri aldığımız kaynak kişiden derlediğimiz anlatmada, cadının yörede “arhana” adıyla bilinen bir tür böcek şekline girerek bebeğe zarar vermeye çalışması anlatılmaktadır. Bu anlatmanın derlendiği yörede

balıkçılık kültürünün etkisiyle olacak ki bebeğin beşiğinin üzerine ağ sarma uygulaması göze çarpmaktadır. Üstüne ağ sarılı bir beşiğe kedinin zarar verme şansı az olduğundan olacak ki bu bölgeden derlenen anlatmada cadı, arhana adı verilen bir böcek şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Efsane ya da efsaneleşme yolunda ilerleyen anlatmaların mantığında inandırıcı özellikler olmasının gerekliliği düşüncesinden hareketle, bu anlatmada, çocuğu korumak amacıyla üstüne sarılan ağı aşabilecek arhana isimli böceğe başvurulmuştur.

Yukarıda ifade ettiğimiz hususların hepsinin uygulanmasına rağmen cadıların çocukları öldürmesine engel olunamıyorsa ve o hanede her doğan çocuk ölüyorsa başka uygulamalara başvurulduğu da görülmektedir. Bu konuda bir kaynak kişimiz: *“Eğer bir haneye cadı musallat olmuş ve her doğan çocuğu öldürüyorsa, çocuk başka evde doğurtulur. Loğusa ve bebek kırkı çıkana kadar kendi evine girmez. Çocuğa ilk süt kendi kanından olmayan biri tarafından verilir”* [S. Ataç-Yenicehisar/Giresun] şeklinde bilgi vermektedir. Buradan hareketle hanenin lanetli olduğu, cadıların eylemleri için uygun alanlar olduğu noktasında bir tespitte bulunabiliriz. Hanenin lanetli olmasının yanında, cadıyı şaşırtmak amacıyla böyle bir uygulama yapıldığı da düşünülebilir.

Daha önce de ifade etmeye çalıştığımız üzere, cadıların sadece insanlara zarar vermediği, hayvanlara da zararı bulunduğunu bir gerçektir. Anlatmalarda yeni doğan hayvanları cadının olumsuz etkilerinden kurtarmak için doğum sırasında hayvanın yanında bir erkek bekletildiği görülmektedir. Yine yeni doğmuş hayvanı cadıdan korumak için ahırın tavanına hocaya yazdırılmış muska asıldığı görülmektedir. Uygulanan bütün bu pratiklerle yeni doğmuş insan ve hayvanlar cadıların zararlı etkilerinden kurtarılmaya çalışılmıştır.

Sonuç

Doğum sonrası inanış ve uygulamalar noktasında incelemeye çalıştığımız cadılar, özellikle çocuk üzerinde olumsuz etkilere sahip varlıklardır. Cadıların toplum içinde yaşayan insanlardan olup kedi, köpek vb. varlıkların kılıfına girerek eylemlerini gerçekleştirdiğine inanılmaktadır. Yöre insanı, yeni doğmuş insan veya hayvanları cadıların etkileyebileceğini düşünerek bu çerçevede belirli inanış ve uygulamalar meydana getirmiştir. Anlatmalarda yer alan bilgilere göre cadılar, şekil değiştirme özelliğine sahip, bebeklere veya hayvanlara ciğerlerini yemek suretiyle zarar veren, hatta ölümlerine neden olan kadınlardır. Cadıların yeni doğmuş insan ve hayvanları seçmesinde ise bu varlıkların etlerinin taze olması etkili olmaktadır.

Bölgede cadı adı verilen ve insan ve hayvan yavrularına musallat olduğuna inanılan bu dişi varlığa, obur da denilmektedir. İnsan ve hayvan yavrularına musallat olan bu habis dişi varlığa daha çok cadı denilmesi de kanaatimizce, cadıların Türk halk anlatmalarında çokça yer almasından kaynaklanmaktadır. Bölgede daha çok doğum sonrasında karşımıza çıkarılan cadıyı, diğer Türk topluluklarındaki oburlardan bağımsız bir şekilde değerlendirmek mümkün değildir. Bu Türk topluluklarının genellikle

Karadeniz’i çevreleyen Kafkasya, Kırım ve İdil-Ural bölgelerinde yaşadıklarını dikkate alacak olursak, bölgedeki cadı inancının köken ya da kaynakları konusunda çok daha sağlıklı görüşler ileri sürebiliriz. İnsan ve hayvan yavrularına musallat olan habis varlık ve ruhlarla ilgili inanışlara, bütün kültürlerde rastlamak mümkündür. Temel ihtiyaçları karşılama çabalarından doğan kültürler, bu habis varlık ve ruhların karşısına, hamî ruhları çıkarmışlardır. Başta Doğu Karadeniz bölgesi olmak üzere, Türk bölgelerindeki insan ve hayvan yavrularına musallat olan cadı ya da oburla ilgili inanış ve uygulamaları, sadece Hristiyan toplumlara bağlamak doğru değildir. Türk topluluklarındaki insan ve hayvan yavrularına musallat olan cadı ve oburlarla ilgili inanış ve uygulamaların köklerini, Türk inanç sistemindeki Tanrı ve Erlik çatışması ile habis ve hamî ruhlarla ilgili inanışlarda aramak gerekmektedir. Elbette bu inanış günümüze kadar saf bir şekilde gelmemiştir. Yeni coğrafyalara göçen ve bu coğrafyalardaki yeni kültürlerle temasa geçen Türk topluluklarının, kendilerinde zaten var olan bu tür inanç ve uygulamalara yabancı unsurları da dâhil ettikleri bir vakıadır. İnsan ve hayvan yavrularına musallat olan kötü ruhların insan ve hayvan donuna sokulması ve bunlara cadı adı verilmesi, bunun en güzel göstergesidir.

İnsan ve hayvan yavrularına musallat olan bu habis dışı varlıkla ilgili anlatmalar, Türklerin çok eski dönemlerde meydana getirdikleri insan odaklı inanış ve uygulamalarını, yaşadıkları onca değişim ve dönüşüme rağmen, yeni coğrafyalardaki yeni unsurlarla da sentezleyerek sürdürebildiklerini göstermesi bakımından ayrıca önemlidir.

NOTLAR

- ¹ Wilhelm Radloff’un Altay’dan derleyip yayımladığı yerin yaratılışını anlatan mitte, bu inancın ortaya çıkış biçimi, çarpıcı bir şekilde anlatılmıştır. (İnan 1986: 14-19)
- ² Türklerdeki Umay inancı için bk. (Potapov 1991: 284-298; Potapov 1996).
- ³ İnsan yavrularına musallat olarak ölümlerine neden olan habis dışı varlıklara, dünya kültürlerinde, özellikle de Sümerlerden itibaren yaygın bir şekilde rastlanmaktadır. Sümer mitolojisinden ciddi anlamda etkilenen İbrani mitolojisindeki Hz. Âdem’le birlikte ona eş olması için balçıktan yaratıldığına, Hz. Âdem’e boyun eğmediği için cennetten çıkarıldığına, cennetten çıkarıldıktan sonra Şeytan’la evlenerek ondan yüzlerce çocuk dünyaya getirdiğine, Tanrı’nın cennete geri dönme teklifini kabul etmediği için çocuklarının öldürüldüğüne, öldürülen çocuklarının intikamını almak için yeni doğanları öldürdüğüne inanılan Lilith, yeni doğan çocuklara musallat olan bu habis dışı varlıkların en bilinenidir. Lilith için bk. (Zingsem 2007).
- ⁴ “Obur” inancının Türk ve diğer dünya milletlerinin inanç sistemindeki yansımaları için bk. (Gıylmanov 1999: 27-52).
- ⁵ Örneğin, Karaçay-Malkar mitolojisinde yer alan “obur”la ilgili inanış ve anlatmalar, Doğu Karadeniz bölgesinden tespit edilen bebeklere musallat olan cadılarla ilgili inanış ve anlatmalarla paralellik arz etmektedir: “Oburlar, bebeğe, beşiğine kanını içmek için gelirler. O oburu tanımak için yedi suyu tasa koyup taşı bebeğin başucunda tutarak içine eritilmiş kurşun dökerler. Sonra soğuyan kurşunun yüzüne bakarak bebeğin hangi oburdan korktuğunu, oburun hangi kılıkta (yılan, cüce, kedi)

- geldiğini öğrenip suyu bebeğin yanına koyarlar. Sabahleyin o oburun kirpiğini bulup, hangi adama ait olduğunu öğrenmişler. Sağaltmak için o oburun kendisine varıp dua okutup şişeye tükürtmüşler. Duası da şudur: *Çalla, çalla, çallavan / Sen ketgin, kart maravan!*- diyerek tükürtmüşler. Obur kabul etmezse, o halktan yaşlı bir kadına sağaltırlar. O da şöyledir: Sarımsağı, tereyağını, kükürdü ve kök boya yaprağı denilen otu karıştırıp yedi gün boyunca her sabah bebeğin tenine sürerler. Ondan sonra obur bebeğe ilişemez.” (Curtubaylı 2007: 180-181)
- ⁶ Orta Çağ Avrupa’sında “aşırı cinsel istek duyan kimi yaşlı kadınlar da geceleri cadılık etmekteymişler, ya da bu yaşlı kadınlar, insanlar arasında yaşayan ve gündüzleri niteliklerini belli etmeyip geceleyin cadılık eden yaşayan ölüler (hortlak)’mış. Büyücülük edenlerin de bu cadılar olduğuna inanılmış ve cadı deyimi büyücü anlamında da kullanılmıştır” (Hançerlioğlu 1993: 95). Türk kültüründe ise Osmanlı Devleti döneminde özellikle XVI. asrın ortalarından itibaren Rumeli’deki gayrimüslim milletlerin muhtelif inanışları etkisi altında şekillenmiş bir cadı kavramı karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemdeki cadılar, genellikle öldükten sonra hortlayıp insanlara zarar veren kimseler olarak algılanmaktadır. Osmanlı Devleti, cadıların olumsuz etkilerini gidermek için çeşitli önlemlere başvurmuştur. Bu inanışın etkisinde cadıcı olarak adlandırılan meslek erbapları da ortaya çıkmıştır (Aybicin 2005).
- ⁷ Doğum sonrası inanış ve uygulamalarda al, albastı, alkarısı, alanası, alkızı tabirleriyle genellikle kırklı loğusa ve çocuklara, nadir olarak da gebe, gelin, güvey, erkek, yolcu ve atlara musallat olan bir ruh veya hastalıktan söz edilmektedir. Cin, peri, şeytan olarak tasavvur edilen bu ruh; köpek, kedi, oğlak, buzağı, tilki, örümcek, kuş, gelin, erkek, kefenli ölü, cadı, kıl ve nihayet insan ile hayvan vasıflarını bir arada bulunduran insan-hayvan şekillerinde görülmektedir. Adı geçen ruh, en ziyade cadı kadın hüviyetinde kendini göstermektedir (Acıpayamlı 1974: 76).
- ⁸ “Babamgildeyiz. Bizim Rıza teyzesi Kıymet’i gelin aldı. Bizim Zübeyr’in karısı geldi dedi ki: Zübeyr koğa (tarlaların beklendiği yer) gitti. Üç gündür gelmedi. Bizde harmandayız. Babam dedi ki: Üç gün koğa kalınır mı? Bunun yemesi var, içmesi var. Babam Tatam ile Kibar’a dedi ki: Gidin koğa bakın! Tatam (ağabey) ile Kibar amcam koğa gittiler. Koğa gitmeden daha yüz metre önce bir koku geliyor. Koğa gittiklerinde bir bakıyorlar ki adamı kesmişler. Alıp bizim harmana getirdiler. Doktor geldi, jandarma geldi, aldı götürdü. Bu ölen adamın karısı teyzesinin oğluyla evlendi. Bu Muhammet’te askere gitti. Bana da dediler ki inek doğacakta bu gece onu ahırda bekleyelim. İnek doğuyor. Danayı bir kedi geliyor öldürüp gidiyor her seferinde. O gece inek doğana kadar bekledik. İnek doğdu, pisik (kedi) suretinde bir şey geldi, danaya saldırdı. Bir boz pisikti. Biz de oradayız. Seher ilen buna verdik sopayı, aldım elime bir kösef (ateşli sopa) bununla bir mi istersin iki mi. Danayı kurtardık. Kedi de kaçtı gitti. Ertesi gün Seher dedi ki bir Kıymet ablaamlara gidelim. Kıymet’in kızı Sermiye’ye “Anan nerde?” dedim. “Anam pilekiye (mısır ekmeği pişirilen taş) düştü, yandı, şimdi yatıyor.” dedi. Baktım ki bizim vurduğumuz yerler köseflen vurduğumuz yerler hep yanmış. Biz bunun cazi (cadı) olduğunu zaten biliyorduk. Züher Ağa’yı da koğda o kesmiş, danaya da o bulaştı. Bize dedi ki: Bu köyde benim gibi dokuz tane cazi var. Siz götüzi yırsaz biz bu köyden gitmeyiz. Dördü benim gibi cazi, beşi da “mecar” (cadıdan daha büyük cadı). Ela bunları kendi gözümle görmüşüm.” (Çobanoğlu 2003: 120-121)

- ⁹ Cengiz Gökşen'in *Giresun Efsaneleri* başlıklı çalışmasında yer alan "Cadı" isimli anlatmada cadı faaliyetini iki kişi yürütür. Anlatmada anne ve kızın her ikisi de cadıdır. Birlikte yeni doğan bir bebeğin ciğerini yemeleri anlatılır (Gökşen 1999: 181). Yine Ali Çelik'in *Trabzon-Şalpazarı Çepni Kültürü* adlı çalışmasının "Cin, Peri, Cazı (Cadı), Davun, Minnet ile İlgili Efsaneler" alt başlığında yer alan 15-16-17-19-20-22 numaralı anlatmalarda, cadıların hem birlikte hem de tek başlarına hareket ettikleri görülür (Çelik 1999: 119-125).
- ¹⁰ Arzu Nur Beldüz'ün hazırladığı *Geyikli (Şalpazarı-Trabzon) Çepni Kültürü* adlı lisans tezinde, "Olağanüstü Kişiler Varlıklar ve Güçler Üzerine Efsaneler" alt başlığındaki cadıyla alakalı anlatmada, cadının bebeklerin kalbini yediği anlatılmaktadır (Beldüz 2006: 14).
- ¹¹ Kazan ve Sibiryaya Tatarlarında, insanlara musallat olan "ubır"ların insan bedenine (genellikle yaşlı kadınların) yerleştiklerine ve kedi, köpek, güzel genç kız kılığına girebildiklerine inanılmaktadır. "Ubır"ların içine yerleştiği halktan kişilere "ubırlı kişi" ya da "ubırlı karçık" denilmektedir. İçlerine "ubır" yerleşen kişiler ise koltuk altlarında bulunan delikten tanınmaktadır (Gıylmanov 1999: 31-32).
- ¹² Yalıköy beldesinin eski adıdır. Yalıköy, Trabzon'un Vakfıkebir ilçesine bağlı bir beldedir.

KAYNAKLAR

- ACIPAYAMLI Orhan: (1974). *Türkiye'de Doğumla İlgili Âdet Ve İnanmaların Etnolojik Etüdü*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- AKALIN Şükrü Halûk-TOPARLI Recep: (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- AYCİBİN Zeynep: (2010). "Osmanlı Devleti'nde Cadılar Üzerine Bir Değerlendirme" *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*. S. 24, s. 55-69, Ankara.
- BELDÜZ Arzu Nur: (2006). *Geyikli (Şalpazarı-Trabzon) Çepni Kültürü*. Balıkesir. (Basılmamış Lisans Tezi)
- CURTUBAYLANI Mahti: (2007). *Karaçay-Malkar Mifli*. Nalçık.
- ÇELİK Ali: (1999). *Trabzon-Şalpazarı Çepni Kültürü*. Trabzon: Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları.
- ÇOBANOĞLU Özkul: (2003). *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- DEVELLİOĞLU Ferit: (2003). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. (haz. Aydın Sami Güneyçal), Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- GÖKŞEN Cengiz: (1999). *Giresun Efsaneleri*. Trabzon. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)
- GIYLMANOV Galimcan: (1999). *Tatar Mifli İyeler İşanular İrımınar Fallar İm-Tomnar Sınamışlar Yolalar*, 2. c., Kazan: Tataristan Kitap Neşriyatı.
- HANÇERLİOĞLU Orhan: (1993). *Dünya İnançları Sözlüğü Dinler, Mezhepler, Tarikatlar, Efsaneler*. 3. b., İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İNAN Abdülkadir: (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KARADENİZ Fikret: (1986). "Giresun Yöresinde Toplumun Cin, Peri, Büyü, Cadı İnanç ve Masallarına Katılımı", *Türk Folkloru*. S. 80, s. 5.

POTAPOV L. P.: (1991). *Altayskiy Şamanizm*, Leningrad: Nauka.

POTAPOV L. P.: (1996). "Etnografik Verilerin Işığında Eski Türklerin Tanrısı Umay", (çev. Muvaffak Duranlı), *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S. 1, İzmir, s. 213-233.

ZINGSEM Vera: (2005). *Lilith*, (çev. Devrim Doğan Yüzer), İzmir: İlya Yayınevi.

SÖZLÜ KAYNAKLAR						
	Adı-Soyadı	Doğum Yeri ve Tarihi	Tahsili	Mesleği	Adresi	Görüşme Tarihi
1	Senem ATAÇ	Giresun 1933	Yok	Çiftçi	Sarvan Köyü/Giresun	17.07.2009
2	Kazım ŞAHİN	Tirebolu 1927	Yok	Çiftçi	Avcılı Köyü Tirebolu/Giresun	13.09.2009
3	Kadir ABANOZ	Tirebolu 1954	Lise	Emekli	Ortacami Köyü Tirebolu/Giresun	13.09.2009
4	Ali BAYRAK	Dereli/1951	İlkokul	Çiftçi	Eğrianbar Köyü Dereli/Giresun	14.08.2009
5	Mahmut SALBACAK	Giresun/1927	Yok	Çiftçi	Sarvan Köyü/Giresun	17.07.2009
6	Hüsnüye KÜÇÜK	Vakfikebir/1952	İlkokul	Ev Hanımı	Kerem Mahallesi Çarşıbaşı/Trabzon	12.10.2009